

KÁLNOKI-GYÖNGYÖSSY MÁRTON
A MEGYEI MÚZEUMI RENDSZER KRITIKÁJA
RENDAHAGYÓ EMLÉKEZÉS
KÉT MEGYEI MÚZEUMIGAZGATÓRA

ISokat töprengtem azon a felkérésen, amellyel a *MúzeumCafé* szerkesztői tiszteltek meg. Nevezetesen azt kérték tőlem, hogy mutassak be néhány jeles vidéki múzeumigazgatót, akik a megyei hálózat virágkora idején a vidéki múzeumügy alkotó és megkerülhetetlen személyiségei voltak. Ennek a felkérésnek nehéz nem eleget tenni, de előre kell bocsátanom, hogy a vidéki múzeumügy felidézendő jeles személyiségeit személyesen nem ismerhettem, másrészt rájuk, mint a nagy korszak képviselőire – mivel jómagam a megyei múzeumi hálózat „hanyagló” időszakában voltam megyei múzeumigazgató – nyilvánvalóan csak idealizálva tudok tekinteni.¹ Kései nekrológ helyett ezért közülük két személyiségre, rendhagyó módon, inkább egy-egy meghatározó módszertani tanulmányuk kapcsán szeretnék visszaemlékezni.

I1984-ben jelent meg a szocialista időszak vidéki múzeumpolitikáját, múzeumügyét elemző első összefoglaló és kritikus tanulmány.² Bándi Gábor (1939–1988) Vas megyei múzeumigazgató adatolva vizsgálta a korszak muzeológiai folyamatait: leglényegesebb megállapítása, hogy a költségvetés, a gyűjteménygyarapodás, a látogatottság és a kutatói létszám alapján a megyei szervezetekbe sorolt múzeumok esetében mutatható ki a leggyorsabb és leglátványosabb fejlődés. Rögton hozzászólt, hogy a nagy hagyományú, „gazdagabb” múzeumi hálózattal rendelkező megyék tovább erősödtek, míg a szerényebb adottságúak esetében a növekedés már lassabb volt. Ráadásul a hálózatfejlesztés elsősorban a kisebb településeket érintette (helytörténeti múzeumok, muzeális emlékhelyek, kiállítóhelyek jöttek létre), míg a komplex, tudományos intézmények száma kevésbé növekedett. Az extenzív múzeumfejlesztés – részben az előbbiekből következően – elmentmondásokat eredményezett. A helyi fenntartás a látványos fejlesztéseket részesítette előnyben, ezek pedig rendszerint

Bándi Gábor Vas megyei múzeumigazgató adatolva vizsgálta a korszak muzeológiai folyamatait: leglényegesebb megállapítása, hogy a költségvetés, a gyűjteménygyarapodás, a látogatottság és a kutatói létszám alapján a megyei szervezetekbe sorolt múzeumok esetében mutatható ki a leggyorsabb és leglátványosabb fejlődés

[1] A megyei múzeumi hálózat virágkorával kapcsolatos legutóbbi összefoglalás: Basics Beatrix: Egységben volt az erő. *MúzeumCafé* 54. (2016: 4. sz.) 99–109. 2015-ben a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége konferenciát szervezett A megyei múzeumi szervezetek fél évszázada címmel (lásd: archív. magyar-muzeumok.hu/muhely/2334_a_megyei_muzeumi_szervezetek_fel_evszazada). A konferencia teljes anyaga az ugyanebben az évben lezajlott tisztújítás után sajnálatos módon nyomtatásban már nem jelent meg.

[2] Bándi Gábor: A magyar múzeumi hálózat fenntartási és irányítási problémái, 1960–1982. *Múzeumi Közlemények* 1984. (1984: 1. sz.) 3–15.

a szakmai
tevékenységre
fordítandó keret
aránya esett vissza
mindenütt, a tanácsi
irányítás nem tudott
felőni a speciális
tudományos
irányítás
követelményeihez,
csak a közművelődési
funkció érdemi
irányítására
vállalkozott

partikuláris érdekek mentén valósultak meg, miközben a gyorsan növekvő szervezet fenntartásához csak a szükséges minimális forrásokat biztosították. Különösen is a szakmai tevékenységre fordítandó keret aránya esett vissza mindenütt, a tanácsi irányítás nem tudott felőni a speciális tudományos irányítás követelményeihez, csak a közművelődési funkció érdemi irányítására vállalkozott. Az ágazati irányítás szempontjából a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendeletben meghatározott irányítási jogkörök nem érvényesültek megfelelően (például az igazgatói kinevezésekhez szükséges hozzájárulási jog mint a szakmai színvonal egyik biztosítéka), az intézményhálózat jogilag és szervezetenként széttagolttá vált. A hálózatfejlesztést országos szinten nem sikerült koordinálni, a helyi elképzelések váltak meghatározóvá, nem valósult meg az egyes tudományterületek (például régészet, néprajz, művészettörténet) művelésének országos múzeumokkal, egyetemekkel, MTA-val egyeztetett, egységes szemléletű koncepciója. Miközben a Központi Múzeumi Igazgatóság egyre kevesebb szolgáltatást nyújtott a vidéki múzeumok számára, a múzeumügyért felelős testületek, bizottságok működésükben (és ezáltal észrevételeik, ajánlásaik) formálissá váltak, mindezek következtében a „múzeumi egység” gondolata súlyos sérüléseket szenvedett.

¶ Bándi határozottan mutatott rá arra is, hogy a minisztérium által kezdeményezett programok, intézkedések sem hozták meg a kívánt eredményt. 1979-ben a kutatóhelyi rang odaítélésével igyekeztek hét (később nyolc) vidéki múzeumot „kiemelni”, ennek a hatása azonban éppen ellenkező lett: sértettség a kimaradtak esetében, a finanszírozás elégtelensége a bekerülteknél (ráadásul a kutatóhelyek közötti együttműködést a tanácsi pénzgazdálkodási szabályok is nehezítették). A tudományos helyzetfelmérések aggasztó eredményei:

A hálózatfejlesztés elsősorban a kisebb településeket érintette (helytörténeti múzeumok, muzeális emlékhelyek, kiállítóhelyek jöttek létre), míg a komplex, tudományos intézmények száma kevésbé növekedett.

széttagoltság, irányíthatatlanság, elmaradás ellenére sem sikerült a fenntartói és irányítási struktúra megváltoztatását elérni. A minisztérium a kialakult helyzetre – Bándi Gábor szerint – ismét rossz választ adott: ágazati-szakmai feladatainak jó részét hatáskör és pénz nélkül, a demokratizálás jegyében „áttolta” az országos múzeumoknak és a megyei tanácsoknak.

¶ Bándi Gábor „jutalma” a tanulmány – amelynek számos megállapítása ma is érvényes, de legalábbis megfontolandó – közléséért megyei múzeumigazgatói állásából történt menesztése volt. Nem haszontalan ugyanakkor megemlíteni, hogy az ELTE-n Banner János, Bóna István és Kalicz Nándor tanítványaként végzett szakember múzeumvezetői munkája mellett a dél-dunántúli kora és középső bronzkor elismert kutatója, nemzetközi konferenciák előadója és aktív résztvevője volt. Múzeumi pályája a pécsi Janus Pannonius Múzeumban indult, majd 1973-ban a Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságának vezetője lett. A Vas megyei múzeumi szervezet éléről történt eltávolítása után a Központi Múzeumi Igazgatóság igazgatóhelyettese, majd életének utolsó évében a Művelődési Minisztérium múzeumi osztályának vezetője volt. Egészségi állapotának megrendülésében, majd korai halálában az 1985-ös év eseményei minden bizonnyal szerepet játszottak.³

¶ Ikvai Nándor (1935–1988) összefoglaló tanulmánya a megyei múzeumok első negyedszázadáról már halála után jelent meg.⁴ Cikkének első mondata máig ható érvényességgel bír: „A magyar muzeológia eredményeinek nem kevésbé részese és le-téteményese a múzeumok megyei hálózata.” Hozzá kell tenni, hogy Ikvai nyilvánvalóan elfogult, hiszen hosszú ideig maga is megyei múzeumigazgató volt, ennek ellenére tanulmányának számos megállapítása ma is igaz, éppen ezért nem haszontalan ezeket közelebről is szemügyre venni.

¶ Ikvai tanulmányát a magyar múzeumtörténet rövid és nagyon idealizáló bemutatásával indítja, majd fontos adatsorokat közöl az 1962 utáni időszakról: a megyei múzeumok költségvetéseinek alakulásáról, gyűjteményeinek gyarapodásáról, a szakalkalmazotti létszám változásairól és a látogatószámok növekedéséről. Ugyanakkor arra ő is felhívta a figyelmet,

Ikvai Nándor
összefoglaló
tanulmánya
a megyei
múzeumok első
negyedszázadáról
már halála után
jelent meg

[3] Vasi Múzeumi Arcképcsarnok, Bándi Gábor (muzeumbarat.hu/elet.php?elod_id=32).

[4] Ikvai Nándor: A megyei múzeumok negyedszázada (1962–1987). A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve 25–26. (1986–87) Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére (szerk.: Dobrossy István–Viga Gyula) Miskolc, 1988. 11–39.

Ikvai Nándor (1935–1988)

Miközben a Központi Múzeumi Igazgatóság egyre kevesebb szolgáltatást nyújtott a vidéki múzeumok számára, a múzeumügyért felelős testületek, bizottságok működésükben formálissá váltak.

hogy a múzeumi rendszer *decentralizációja*, a múzeumok tanácsai kezelésbe adása váratlanul érte a megyei tanácsokat. 1962-ben ugyanis egy gyengén fejlett hálózat, 56 múzeum került a tanácsokhoz úgy, hogy azoknak hirtelen kellett megteremteniük a szükséges igazgatási kereteket a megyei múzeumi igazgatóságok kialakításával.

¶ Ikvai Nándor azt is jól látta, hogy a rendszer kialakítását követő időszakot végigkísérte a szaktudományok szétaprózódásának, a provincializmusnak a veszélye, amelyek ellen egyes országos múzeumok (Magyar Nemzeti Múzeum, Néprajzi Múzeum stb.) a *szakfelügyeleti rendszer* keretében igyekeztek tenni, ám törekvéseik csak változó sikerrel jártak. Ikvai sikerként könyvelte el, hogy fellendültek az *újkoros történeti kutatások*, bár rögtön hozzá kell tennünk, hogy ezek jórészt a rendszer által elvárt munkásmozgalmi kutatások voltak, és az ezek eredményeként megszületett történeti kiállítások bizony szakmailag is hagytak maguk után kívánnivalót.

fellendültek az újkoros történeti kutatások, bár rögtön hozzá kell tennünk, hogy ezek jórészt a rendszer által elvárt munkásmozgalmi kutatások voltak

¶ Miközben a tanácsai vezetés a legtöbb helyen bürokratikus mederbe kívánta terelni a múzeumügyet (értekezletek, Hazafias Népfront, KISZ, szakszervezet stb.), költségvetés tekintetében nem volt szűkmarkú, bár elsősorban a *látványos projekteket* finanszírozták. A tanácsai hozzáállás következtében rövid idő alatt jelentős különbségek alakultak ki az egyes megyei múzeumi szervezetek között, a szakemberek munkaidejük kétharmadában pedig ügyintézással és szakmán kívüli tevékenységgel voltak kénytelenek foglalkozni, hiszen a pénz „megrendelésekkel” járt együtt. Ráadásul „jó néhány »élmege« anyagiakkal és személyi állományával felvértezve, az országos múzeumokat is meghaladó programokat és szakmai feladatokat (kiadványok, kiállításprogram, gyűjteményfejlesztés, rendezvény) valósított meg, illetve vállalt fel akár országos szinten”. A múzeumi szakmai munkát ugyanakkor nagyban

a megyei múzeumi
hálózatok
a hatvanas évek
végére találtak
magukra:
a múzeumok
a megyék elismert
tudományos
műhelyeivé váltak

volt olyan
megyeszékhely,
ahol a gyűjteményi
anyag egyáltalán
nem volt látható,
legfeljebb időszaki
kiállításokon

hátráltatta, hogy az ágazati irányítást gyakorló központi szervek csak késedelmesen tettek eleget feladataiknak: éveket kellett várni a nyilvántartási és ügyrendi szabályzat megjelenésére. Összességében Ikvai szerint a megyei múzeumi hálózatok a hatvanas évek végére találtak magukra: a múzeumok a megyék elismert tudományos műhelyeivé váltak. A tekintély-növekedés azzal járt együtt, hogy a múzeumok élére egyre több helyen helyeztek „ejtőernyősöket”, akkortájt divatos kifejezéssel „menedzser igazgatókat”.

¶ Az extenzív fejlesztés elsősorban a látványra koncentrált, így fordulhatott elő, hogy volt olyan megyeszékhely, ahol a gyűjteményi anyag egyáltalán nem volt látható, legfeljebb időszaki kiállításokon. Sok megye küzdött raktárgondokkal, a gyűjtemények állapota, nyilvántartása és feldolgozottságának foka nagyon eltérő volt. A helyzetben az ágazati irányítás központi irányelvek kiadásával akart segíteni, de ezek sokszor későn születtek meg, teljes körű alkalmazásukat pedig nem sikerült elérni. A korábban már említett kutatóhelyek létrehozása sem jelentetett megoldást, mindeközben előretört a képzőművészet („képtáralapítási láz”), az ezzel kapcsolatban kidolgozott alapos koncepció viszont nem váltotta ki a kívánt hatást.

¶ A vidéki múzeumi rendszer 1987-re aránytalanságai ellenére azt az ígéretet hordozta magában, hogy teljessé válhat az ország múzeumi (kutatóhelyi) hálózata, és az országos elvárásnak megfelelő feladatellátásnak immáron csak anyagi korlátai lehetnek, mivel a szükséges infrastruktúra és emberi erőforrás rendelkezésre állt. Ikvai tanulmánya végén végigveszi az egyes megyék specifikumait (ma is tanulságos megállapításait olvasni annak fényében, hogy az egyes helyeken mi változott), összegzi a negyedszázad eredményeit és sikertelenségeit, majd konkrét javaslatokat fogalmaz meg. Végző megállapítása ma is időszerű: „A megyei múzeumok negyedszázados fordulója ürügyén bemutatott magyar muzeológia útvesztői

A vidéki múzeumi rendszer 1987-re aránytalanságai ellenére azt az ígéretet hordozta magában, hogy teljessé válhat az ország múzeumi (kutatóhelyi) hálózata.

és tévedései azt bizonyítják, hogy partikuláris módon, kellő rendszerező és hatékony elvek nélkül nem lehet sem hazai, sem nemzetközi érdeklődésre számottartó tudományt művelni, noha a sajátosságok, karaktervonások netán erre csábítanának is sok helyen.”

¶ Ikvai Nándor tanulmányának írásakor már nem volt múzeumigazgató, ezzel magyarázható, hogy egyes soraiból sértettség érződik: nehezen tudta megemészteni pályájának megtörését, és háttérbe szorítását, hiszen fiatalon ígéretesen indult: a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folytatott történelem–földrajz, illetve néprajz szakos tanulmányai után néprajzból doktorált (1964). 1961-ben a ceglédi Kossuth Múzeum igazgatója, majd 1968-tól a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága (és ezzel együtt a szentendrei Ferenczy Múzeum igazgatója) lett. Ikvai múzeumigazgatói tevékenysége mellett részt vett a minisztérium ágazati jogszabály-előkészítő munkájában, de nem hanyagolta el néprajzi kutatásait sem: szakterülete a népi földművelő gazdálkodás volt. Megyei múzeumigazgatói tisztségéből történő eltávolítását (1980) az MSZMP Pest megyei vezetése kezdeményezte. Ezt követően a Művelődési Minisztérium múzeumi főosztályának csoportvezetője, majd osztályvezető-helyettese volt.⁵

¶ Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a megyei hálózatok nagy korszakának igazgatói közül többen is (nem csak a most megidézettek!) jelentős elméleti-módszertani munkásságot fejtettek ki. Helyzetelemzésük legtöbbször tűpontos, megoldási javaslatok viszont sokszor vitathatók, de mégis arról tanúskodnak, hogy a magyar vidék múzeumaiban komoly gondolkodás folyt a rendszer lehetséges továbbfejlesztéséről, értékeinek megerősítéséről, hibáinak kiküszöböléséről. Bándi Gábor és Ikvai Nándor „jutalma” végül a menesztés lett, mert a helyi kiskirályok nem tudták elviselni a szakmaiságot és a hozzáértést. Az akkori igazgatók hozzáállása mégis példaértékű: nem pusztán a politikától várták a javító megoldásokat, hanem kezdeményezően léptek fel, javaslatokat fogalmaztak meg, érdemben igyekeztek előkészíteni a döntéshozatalt. Erre a proaktív magatartásra, a vidéki muzeológiai műhelyek módszertani munkájára ma is nagy szükség lenne a vidéki múzeumügy megújítása érdekében.

Bándi Gábor és Ikvai Nándor „jutalma” végül a menesztés lett, mert a helyi kiskirályok nem tudták elviselni a szakmaiságot és a hozzáértést

az akkori igazgatók hozzáállása mégis példaértékű: nem pusztán a politikától várták a javító megoldásokat

[5] 30 évvel ezelőtt hunyt el Ikvai Nándor (szivk.hu/30-evil-ezelott-hunyt-el-ikvai-nandor/). Szubjektív visszaemlékezés olvasható az Ikvai Nándor tiszteletére szerkesztett emlékkönyvben: *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére. I–II.* (szerk.: Novák László, Studia Comitatus 23–24.) Szentendre, 1994., Bodó Sándor tollából: *Emlékmorzsák Ikvai Nándorról* (uo. I. köt. 11–12.).

Szentkuthy Miklós emlékezőfoteljével, 1983